

Верховний
Суд

***Тема: Визначення способу
захисту цивільних прав та
інтересів***

Суддя Верховного Суду Погрібний Сергій Олексійович

- Не викликає сумнівів той факт, що застосування будь-яких засобів правового захисту матиме сенс лише за умови, що обрані суб'єктом порушеного права способи захисту є як ефективними, так і такими, що відповідатимуть його змісту та системі права.

- Належний спосіб захисту
- Ефективний спосіб захисту
- Правомірний спосіб захисту

Захист порушеного права відбувається в ефективний спосіб

- Кожна особа має право в порядку, встановленому цими Кодексами, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (частина 1 статті 4 ЦПК України, частина 1 статті 16 ЦК України).
- Частиною першою статті 15 ЦК України визначено право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.
- З урахуванням цих норм правом на звернення до суду за захистом наділена особа в разі порушення, невизнання або оспорювання саме належних їй прав, свобод чи інтересів, а також у разі звернення до суду органів і осіб, уповноважених захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні та суспільні інтереси.

Стаття 5 ЦПК України. Способи захисту, які застосовуються судом

1. Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором.

2. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

- У разі порушення (невизнання, оспорювання) суб'єктивного цивільного права чи інтересу у потерпілої особи виникає **право на застосування конкретного способу захисту**. Цим правом на застосування певного способу захисту і є права, які існують у рамках захисних правовідносин. Тобто спосіб захисту реалізується через суб'єктивне цивільне право, яке виникає та існує в рамках захисних правовідносин (зобов'язань).

ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ

За статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) визнається право людини на доступ до правосуддя, а за статтею 13 Конвенції - на ефективний спосіб захисту прав, і це означає, що особа має право пред'явити в суді таку вимогу на захист цивільного права, яка відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення. Пряма чи опосередкована заборона законом на захист певного цивільного права чи інтересу не може бути виправданою.

Під способами захисту суб`єктивних прав розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи охоронного характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника (див. пункт 5.5 постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 серпня 2018 року у справі № 925/1265/16).

При цьому під ефективним засобом (способом) необхідно розуміти такий, що спричиняє потрібні результати, наслідки, тобто матиме найбільший ефект по відновленню відповідних прав, свобод та інтересів на стільки, на скільки це можливо.

Право вибору способу захисту з-поміж передбачених законом або договором належить кредитору

- **Верховний Суд зробив висновок, що запровадження спеціального правила статті 1282 ЦК України не виключає можливості застосування альтернативного способу захисту, зокрема пункту 5 частини другої статті 16 ЦК України про примусове виконання обов'язку в натурі.**
- Тлумачення ж статті 1282 ЦК України окремо від інших норм ЦК України позбавить кредитора права на захист своїх цивільних прав та інтересів у тому випадку, якщо на час його звернення до суду з відповідною позовною вимогою майно, яке було передано спадкоємцю у натурі, не збереглося.
- **Відповідно до структури ЦК України кредитор має право обирати один із усіх способів захисту, які надаються йому законом, якщо інакше правило в імперативному порядку не визначено у цивільному законі. При цьому вибір способу захисту кредитор здійснює на власний розсуд.**
- Постанова Першої судової палати КЦС ВС від 25 квітня 2018 року, справа № 645/3265/13-ц, провадження № 61-5552свп18

Завжди необхідно враховувати, до яких наслідків призведе застосування того чи іншого способу захисту: чи призведе це до тієї кінцевої мети, яке прагне досягнути позивач, звертаючись до суду

- Оспорювати правочин може також особа (заінтересована особа), яка не була стороною правочину, на час розгляду справи судом не має права власності чи речового права на предмет правочину та/або не претендує на те, щоб майно в натурі було передано їй у володіння. Вимоги заінтересованої особи, яка в судовому порядку домагається визнання правочину недійсним (частина третя статті 215 ЦК України), спрямовані на приведення сторін недійсного правочину до того стану, який саме вони, сторони, мали до вчинення правочину. Власний інтерес заінтересованої особи полягає в тому, щоб предмет правочину перебував у власності конкретної особи чи щоб сторона (сторони) правочину перебувала у певному правовому становищі, оскільки від цього залежить подальша можливість законної реалізації заінтересованою особою її прав.

- **Верховним Судом враховано, що обраний позивачем спосіб захисту порушеного права – шляхом визнання оспорюваних договорів недійсними – не є ефективним засобом відновлення порушеного права позивача, оскільки, за загальним правилом, наслідком встановлення судом недійсності правочину є реституція. Відповідно, визнання договорів щодо відчуження спірного майна недійсними не матиме наслідком звільнення земельної ділянки чи усунення перешкод у користуванні нею, а тому не відновить порушеного права позивача, який не є власником майна, відчуженого за оспорюваним договором купівлі-продажу.**
- Постанова від 15 травня 2019 року, справа № 462/5804/16-ц, провадження № 61-39342св18

Підстави відмови у надання захисту певним правам та інтересам

- Обґрунтовуючи заявлені позовні вимоги, позивач зазначала, що спірні договори укладалися нею з метою унеможливлення звернення стягнення на це майно банком у рахунок виконання кредитних зобов'язань позивача.
- Таким чином, укладаючи спірний правочин, позивач переслідувала мету не допустити у майбутньому можливість банку задовольнити свої вимоги (захистити порушене право) шляхом примусового виконання вірогідного рішення суду про стягнення з неї кредитної заборгованості, про що вона зазначала у позовній заяві.
- На переконання Верховного Суду, такі умисні дії позивача необхідно оцінити як недобросовісні, спрямовані на порушення права третіх осіб на задоволення вимог кредитора, що свідчить про наявність обставин, визначених частиною другою статті 13 ЦК України.
- Суд керується тим, що неправомірна мета та недобросовісна поведінка позбавляють сторону права посягати на такі обставини як на підставу та умови надання захисту судом.

Постанова ВС від 08 липня 2020 року, справа № 522/3541/15-ц, провадження № 61-31599св18

Обраний позивачем спосіб захисту має бути передбачений законом або договором

- Позивач обґрунтовував заявлені вимоги тим, що між ним та банком укладено договір банківського вкладу. Позивач отримав листа від банку, яким його повідомлено про те, що договір є нікчемним відповідно до положень статті 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».
- Верховний Суд врахував, що обраний позивачем спосіб захисту не передбачений законом для застосування до спірних правовідносин.
- Такий спосіб захисту, як визнання договору дійсним може бути застосований судом виключно в окремо визначених цивільним законодавством випадках. Зокрема, за правилами частини другої статті 215 ЦК України у випадках, встановлених цим Кодексом, нікчемний правочин може бути визнаний судом дійсним.
- Аналіз норм § 2 глави 17 розділу IV Книги першої ЦК України дає підстави для висновку, що договір може бути визнано дійсним судом у разі, наприклад: недодержання вимоги щодо письмової форми правочину (частина друга статті 218 ЦК України); недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину (частина друга статті 219 ЦК України); недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору (частина друга статті 220 ЦК України); вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (частина друга статті 221 ЦК України); вчинення правочину без дозволу органу опіки та піклування (частина друга статті 224 ЦК України); вчинення правочину недієздатною фізичною особою (частина друга статті 226 ЦК України).
- Постанова КЦС ВС від 17 липня 2019 року, справа № 750/1535/17, провадження № 61-28701св18

Нікчемний правочин не підлягає розірванню

Позивач звернувся до суду з позовом до Лізингової компанії про розірвання договору фінансового лізингу та стягнення сплачених коштів.

Аналізований у справі договір, підписаний сторонами, є в цілому нікчемним (у зв'язку з недотриманням нотаріальної форми правочину), тобто розглядається з точки зору права як такий, що юридично не мав місця, не створив будь-яких правових наслідків, окрім тих, що пов'язані з його недійсністю. Нікчемний договір є недійсним разом з усіма його умовами та не створює для сторін зобов'язань, що в ньому закріплені.

- Ухвалюючи нове рішення про часткове задоволення позову, Верховний Суд врахував, що у справі, що переглядається, ефективним способом захисту порушених прав позивача є саме застосування наслідків нікчемності правочину та стягнення адміністративного платежу, сплаченого ним на користь Лізингової компанії за нікчемним правочином.
- Відповідно до правил статей 2, 5 ЦПК України застосовуваний судом спосіб захисту цивільного права має відповідати критерію ефективності. Тобто цей спосіб має бути дієвим, а його реалізація повинна мати наслідком відновлення порушених майнових або немайнових прав та інтересів управомоченої особи.

Постанова КЦС ВС від 19 червня 2019 року, справа № 757/48758/15-ц, провадження № 61-14480св18

Позов про витребування майна з чужого незаконного володіння є самостійною позовною вимогою, вирішення якої не залежить від вирішення інших пред'явлених вимог

- В разі пред'явлення віндикаційного позову суди зобов'язані з'ясувати, у чиєму фактичному володінні знаходиться спірне майно на час вирішення спору.
- Суди, не з'ясувавши наведене правове питання, не визначили належний та правомірний спосіб захисту, на застосування якого позивач мала право. В цьому аспекті суди зобов'язані були вирішити питання про обрання ефективного способу захисту серед тих, що відповідають характеру спірних цивільних відносин між сторонами та фактичним обставинами справи.

-
- Верховний Суд зобов'язаний був виходити з того, що обраний позивачем спосіб захисту цивільних прав має бути не тільки ефективним, а й, у першу чергу, відповідати правовій природі тих правовідносин, що виникли між сторонами.
 - За загальним правилом, речово-правові способи захисту прав особи підлягають застосуванню у тих правових відносинах, коли їх сторони не пов'язані зобов'язально-правовими відносинами, що визначають їх зміст та правову природу. Чинне у Україні право виключає можливість у такому випадку конкуренції позовів та не визнає за позивачем право довільного вибору способу захисту його прав на власний розсуд.
 - Визначаючи зміст статті 5 ЦПК України, необхідно виходити з того, що, у першу чергу, способи захисту, які застосовуються судом, мають відповідати правовій природі цивільних відносин, що існують між сторонами, й лише у другу чергу, серед зазначених способів захисту, що відповідають правовій природі таких відносин, суд вправі обрати той з них, що забезпечує ефективність такого захисту.
 - Таке розуміння положень цивільного права впливає з його системного аналізу, структуру якого визначають окремі інститути права, які складають певні норми права, що регулюють однорідні правові відносини.

10. Постанова від 25 вересня 2019 року, справа № 753/2187/17, провадження № 61-12899св18

- Як правило, особа, права якої порушено, може скористатися не будь-яким, а цілком конкретним способом захисту свого права. Переважно, спосіб захисту порушеного права прямо визначається спеціальним законом і регламентує конкретні цивільні правовідносини.
- Отже, позивач обрала неналежний спосіб захисту своїх прав, оскільки вона не є стороною оспорюваного іпотечного договору, на час його укладення права та інтереси позивача не порушувалися. Протилежного під час розгляду справи судами першої та апеляційної інстанції заявник не довела.

11. Постанова від 25 вересня 2019 року, справа №2-2828/11, провадження № 61-37984св18

- Позивач звернулася до суду з позовом, згідно з остаточним викладом позовних вимог просила суд стягнути солідарно з відповідачів на відшкодування збитків, заподіяних частковим невиконанням договору купівлі-продажу 3/100 частин домоволодіння, укладеного між відповідачем та позивачем, непередачею позивачу у користування частини земельної ділянки, розміром 897, 00 кв. м, у грошовій сумі, еквівалентній X, 00 дол. США за курсом НБУ на момент стягнення у гривнях, та відшкодування моральної шкоди у розмірі Y, 00 грн.
- Як правову підставу позовної заяви в остаточно викладеній редакції позивач визначила положення статей 1166 та 1167 ЦК України.
- ВС виходив з того, що між сторонами виникли договірні відносини з приводу придбання частини домоволодіння. Застосування до договірних відносин правил деліктного права є необґрунтованим.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!